

AKTUÁLNE TRENDY SLUŽIEB V UNIVERZITNEJ KNIŽNICI V BRATISLAVE

Mária Džavíková, Univerzitná knižnica Bratislava

Univerzitná knižnica v Bratislave, prešla od svojho vzniku v roku 1919 mnohými viac alebo menej významnými zmenami, ktoré boli podmieňované konkrétnymi spoločensko-ekonomickými podmienkami, priestorovými možnosťami, zadefinovanými úlohami a celkovým poslaním inštitúcie. Za celé toto obdobie bolo prioritou knižnice, okrem úloh spojených s povinnosťou budovania konzervačného fondu (periodických a monografických dokumentov) z produkcie československých a od roku 1993 slovenských vydavateľstiev, uspokojovanie informačných potrieb používateľov, prístup k informáciám a znalostiam prostredníctvom rôznych zdrojov a služieb. Poskytovanie služieb sa riadilo zásadou ich všeobecnej dostupnosti, okrem časov tzv. zakázaných fondov, bez ohľadu na spoločenské postavenie, pohlavie, náboženstvo, rasu. Klasický repertoár služieb sa postupne rozširoval o nové formy, ktoré snáď najviac súviseli s nasadením výpočtovej techniky a novými technológiami v knižnično-informačnej praxi. Pre Univerzitnú knižnicu v Bratislave boli v tomto smere rozhodujúce najmä 90. roky 20. storočia, ktoré priniesli internet, lokálnu sieť, osobné počítače a hlavne účasť v projekte CASLIN. Realizáciou projektu získala knižnica prvý komplexný automatizovaný knižničný systém Aleph, ktorým sa posunula na kvalitatívne vyššiu úroveň nielen automatizácia knižničných procesov ale aj kvalita služieb používateľom. Nasadzovaním techniky a zároveň používaním nových technológií sa ukázalo, že veľkým a takmer neriešiteľným problémom sú budovy knižnice, ktoré nemohli byť prispôbované novým trendom a predstavám. Historické budovy, priamo v centre mesta sa postupne stávali čoraz menej vyhovujúcimi požiadavkám ako používateľom, tak aj pracovníkom. Okrem týchto skutočností, boli všetky budovy patriace UKB v dezolátnom stave, špeciálne objekt Klarisea, kde sa nachádzali knižničné sklady. Preto rozhodnutie o celkovej rekonštrukcii objektov UKB bolo mimoriadnou udalosťou, ktorou sa začala nová etapa v dejinách knižnice.

Rekonštrukcia a revitalizácia budov umožnila zrealizovať predstavy knihovníkov o modernej, funkčnej, „priateľskej“ inštitúcii s aplikáciou nových informačných technológií, fondov a elektronických informačných

zdrojoch v službách verejnosti. Nová UKB otvorila svoje priestory pre verejnosť v apríli 2005, presne 2 roky od začiatku rekonštrukcie. Používateľom ponúkla úplne nové priestory ale aj technologické novinky:

- identifikačný a prístupový systém
- elektronický doručovací systém – pre elektronické dodávanie dokumentov vrátane samoobslužného skeneru
- elektromagnetická ochrana dokumentov
- digitalizačné pracovisko
- nová www stránka tvorená pomocou redakčného systému
- elektronický dochádzkový systém / zamestnanci UKB/
- automatické zámky na dverách umožňujúce kontrolované vstupy

Identifikačný a prístupový systém v UKB

Celková rekonštrukcia budov UKB (2003 – 2005) nezmenila viditeľne len fasády a interiéry budov, ale čo je oveľa podstatnejšie umožnila poňať celý systém služieb používateľom na úplne inej úrovni. Do roku 2003 (apríl), keď sa priestory UKB uzavreli pre verejnosť, mali používatelia k dispozícii klasické uzavreté študovne s možnosťou prezenčného štúdia príručiek alebo dokumentov objednaných z knižničných skladov. Okrem toho multimediálny kabinet s fondom videokaziet, mikrofilmov, mikrofiší a možnosťou rezervácie práce na PC, s prístupom k internetu a licencovaným databázam, čítareň periodickej literatúry, stredisko UNESCO a OSN. Spoločnou črtou týchto služieb bolo ich jednoznačné „uzavretie“ do konkrétnych priestorov a ich neefektívna nadväznosť. V praxi to znamenalo, že používateľ mal možnosť uzavrieť sa do niektorej zo študovní podľa jej obsahového zamerania a uspokojiť sa s ponúkaním fondom dokumentov. V zásade nebolo možné dokumenty prenášať do iných priestorov.

Nová situácia po rekonštrukcii knižnice prinútila kompetentných zamestnancov prehodnotiť nielen podmienky poskytovania služieb, ale aj doterajšiu filozofiu vstupu do priestorov UKB – identifikáciu a registráciu návštevníkov.

Stav po rekonštrukcii

Každá osoba, používateľ služieb UKB, ktorá chce vstúpiť do priestorov knižnice slúžiacich verejnosti musí byť **identifikovaná**. Základnou myšlienkou prístupového systému používaného v UKB je efektívna kontrola vstupu a výstupu, čím sa má zabezpečiť kontrolovaný pohyb osôb v priestoroch knižnice. Prístupové práva sú špecifikované pre jednotlivcov alebo skupiny, podľa potreby, vrátane presných časových vymedzení. Identifikačným médiom prístupového systému je bezkontaktná čipová karta.

Konkrétne v UKB sa používa karta Mifare štandard MF 70, s kapacitou čipu 4 Kb a možnosťou zápisu údajov do 40-tich sektorov.

Štruktúra údajov prístupového systému, zapísaná na čipe karty:

1. osobné údaje osoby – meno, priezvisko, titul, dátum narodenia, adresa, fotografia
2. číslo čipovej karty
3. typ osoby – čitateľ, návšteva, zamestnanec
4. typ prístupu / turnikety/
5. dátumy - platnosť čipovej karty / 5 rokov/ - začiatok a koniec platnosti - registrácie v KIS /1 rok/ - začiatok a koniec platnosti
6. vydavateľ karty – Univerzitná knižnica v Bratislave

Z týchto údajov sa tlačia priamo na kartu – titul, meno, priezvisko a číslo čipu, ktorý je aj vo forme čiarového kódu. Ostatné údaje z karty, sa dajú prečítať použitím čítacieho zariadenia. Údaje na kartu sa zapisujú cez personifikátor t.j. zariadenie pripojené k PC, s inštaláciou aplikačného programového vybavenia (APV) prístupového systému. Údaje nahraté na čipe sa dajú podľa potreby opravovať a validovať.

Riadiacou jednotkou celého systému je koncentrátor založený na báze procesora Intel. Pri komunikácii so serverom využíva protokoly TCP/IP. Na koncentrátor sú pripojené jednotlivé čítačky kariet, ktoré ovládajú koncové zariadenia t.j. turnikety a dverové zámky / je možné pripojiť aj ďalšie zariadenia /. Po priložení karty k čítačke, sa vyčíta sériové, jedinečné číslo karty SNR, ktoré je zároveň jednoznačným identifikátorom používateľa. Koncentrátor na základe informácií z databázy vyhodnotí prístupové práva tejto karty. Ak má karta oprávnenie vstupu, dá signál na uvoľnenie prechodu na koncovom zariadení, v prípade UKB sú to turnikety.

Systém vydávania a používania čipových kariet

Čipová karta UKB je vydaná každej osobe, ktorá chce vstúpiť do priestorov knižnice a nevlastní už identifikačnú čipovú kartu vysokej školy – študenti a zamestnanci VŠ.

V praxi to prebieha nasledovne:

- vyplnenie a podpísanie prihlášky čitateľa
- zapísanie údajov do databázy prístupového systému a na čipovú kartu /vrátane prístupových práv/
- odfotenie /fotka uložená v databáze/ a následná tlač čipovej karty

Po vydaní čipovej karty, môže používateľ vstúpiť do priestorov určených verejnosti, využívať fond dokumentov prístupných vo voľnom výbere

ale nemá možnosť objednávať a požičiavať si dokumenty cez on-line katalóg UKB. Keďže prístupový a identifikačný systém nie je prepojený s knižnično - informačným systémom je potrebné zaevidovať používateľa zvlášť aj do tohto systému. Ako identifikátory sa v KIS Aleph používajú v kombinácii dátum narodenia, s iniciálami mena a priezviska, v tvare **DDMMRRRRJK** s číslo čipovej karty.

Používateľ zaplatí za vydanie čipovej karty jednorazový poplatok 150,- Sk resp. 50,-Sk, v prípade dôchodcov a zdravotne postihnutých. Žiadne ďalšie poplatky napr. za registráciu do knižnično – informačného systému, predĺženie platnosti registrácie sa nevyberajú. V prípade straty čipovej karty vydané knižnicou si používateľ musí zaplatiť len pôvodný poplatok 150,- Sk za vydanie ďalšej karty. Pôvodná čipová karta sa v systéme zablokuje, čo znamená, že sa ďalej nedá používať na vstup do knižnice.

Študenti vysokých škôl, ktorí vlastnia čipové karty majú tú výhodu, že tieto karty sú v UKB uznávané, čo znamená, že sa zaevidujú do databázy prístupového a identifikačného systému, rovnako knižnično – informačného systému a nepotrebujú čipovú kartu knižnice. Samozrejme neplatia žiadne poplatok. Tieto podmienky platia aj pre zamestnancov vysokých škôl.

Čipová karta je vydávaná, za rovnakých podmienok, aj všetkým zamestnancom UKB. Rozdiel je v tom, že za prvú kartu nemusí zamestnanec platiť poplatok. Za vydanie duplikátu však musí rovnako zaplatiť 150,-Sk. Zamestnanecká čipová karta sa nelíši len vizuálne, žltý podklad pod nápisom zamestnanec ale aj rozšírenými funkciami použitia:

- čitateľský preukaz – objednávanie dokumentov cez online katalóg UKB
- identifikačný preukaz v dochádzkovom systéme UKB
- prístupový preukaz na riadený vstup do určených priestorov

Prvý „vizuál“ čipovej karty UKB je výsledkom spolupráce pracovníkov knižnice s dizajnérmi VÚB, ktorá sponzorovala zakúpenie a potlač 5000 ks čipových kariet. Potlač kariet je možné robiť aj v UKB. Používame 2 tlačiarne DATACARD SP55, ktoré sú schopné postupne tlačiť rubovú aj lícovú stranu kariet. Jednotlivé typy osôb, podľa prístupového systému sa odlišujú na karte farebným podkladom – čitatelia- zelený podklad, zamestnanci – žltý podklad a návštevy – biely.

Hodnotenie používania čipových kariet, po štyroch mesiacoch otvorenia knižnice dopadlo jednoznačne pozitívne. Do prístupového a knižnično-informačného systému bolo za toto obdobie zaevidovaných 8370 používateľov z toho približne 4000 študentov a pedagógov vysokých škôl, ktorých väčšina používa čipové karty svojich vysokých škôl. Ostatným boli vydané karty UKB.

Používatelia veľmi kladne prijali aj cenovú „politiku“ knižnice, t.j. poplatky za vydanie čipovej karty, bezplatnú registráciu a prolongáciu študentov a pedagógov vysokých škôl. Žiaľ, pohľad zo strany zriaďovateľa UKB je taký, že táto realita je príliš veľkorysá a poplatky treba prehodnotiť. K zmenám by malo prísť možno už od septembra t.r., v lepšom prípade od začiatku roka 2006.

Budúcnosť používania čipových kariet

Univerzitná knižnica v Bratislave je prvou štátnou verejnou knižnicou, ktorá začala používať na identifikáciu svojich používateľov čipové karty MIFARE. Už pri zavádzaní komplexnej technológie vydávania čipových kariet myslelo vedenie knižnice na fakt, že čipové karty budú v blízkej budúcnosti využívať aj ostatné knižnice na Slovensku. Najbližšie k tomuto cieľu je momentálne ŠVK Banská Bystrica, ktorá začína používať a vydávať čipové karty od septembra t.r. Víziou je celoslovenské použitie čipových kariet najskôr na identifikáciu a poskytovanie služieb v knižniciach, neskôr s rozšírením služieb napr. železničnej, autobusovej dopravy, vstup na športoviská a pod. Aj preto, čipové karty vydávané v UKB nie sú klasicky nazvané – „čitateľský preukaz“ ale „**knižničný pas**“.

Jednou z najbližších úloh v UKB je odstránenie duálnej registrácie používateľov t.j. do prístupového a knižnično – informačného systému. Cieľom je vytvorenie spoločnej bázy údajov a ich následné viacnásobné využitie. Existuje niekoľko nástrojov, UKB sa rozhodla pre LDAP (Lightweight Directory Access Protocol) umožňujúci prístup k zoznamom prostredníctvom štandardného TCP/IP protokolu. Postupne sa počíta s rozšírením funkcionality jednotnej autentifikácie aj na možnosť monitoringu osôb pohybujúcich sa v priestoroch knižnice, riadený prístup k elektronickým informačným zdrojom, prípadne riadiť a sledovať prístupy k ďalším zariadeniam (samoobslužné kopírky, šatňové skrinky a pod.)